

DOI 10.31909/26168820.2018-(38)-12

УДК 811.161.2'282'37'367.625

ОСОБЛИВОСТІ ВАРІЮВАННЯ СЕМАНТИКИ ДІЄСЛІВ СХІДНОПОЛІСЬКОГО ДІАЛЕКТУ

О. Холодъон

кандидат філологічних наук, науковий співробітник,
Інститут української мови НАН України

У статті автор досліджує фактори варіювання семантики східнополіських дієслів гомоніти / балакати. Проаналізовано не лише вільні семи лексеми, а й зв'язані, виражені номінативними одиницями різної структури. З'ясовано, що ці дієслова позначають значну кількість різновидів відповідної ситуації, тому їхня семантика складна, оскільки вони деталізують відповідну узагальнену семему в акустично-фізіологічному, змістовому та комунікативному аспектах та простежено актуалізацію актантів у кожному з цих аспектів, що показує напрями варіювання загальної семеми.

Ключові слова: дієслово, східнополіські говірки, семантичне варіювання, семема, сема, семантичні конкретизатори.

У мові дієслово виконує домінуючу роль, яка зумовлена його семантичними функціями, морфологічними категоріями та синтаксичним вживанням [1, с. 217; 2, с. 413-414]. Дієслово посідає особливе місце в діалектній картині світу, оскільки його мовне значення – складний феномен, дієслово є «ніби концентрованим вираженням цілої ситуації» [3, с. 10], тому семантика дієслова не елементарна, а комплексна.

В українській діалектології дієслівну лексику здебільшого аналізували принагідно, часто поряд з іменними частинами мови в межах різних тематичних й лексико-семантичних груп лексики (Й. Дзендзелівський, М. Никончук, П. Гриценко, В. Куриленко, В. Конобродська, Л. Дорошенко, Є. Турчин та ін.). Зауважимо, що проблеми функціонування експресивно-оцінних діалектних дієслів (В. Лєснова, К. Глуховцева, О. Юсікова), словотвору (Ю. Юсип-Якимович), сполучуваності (Л. Білик, К. Глуховцева), етимології (Г. Ковач), семантичної структури та семантичного варіювання діалектних дієслів (П. Гриценко, Н. Хобзей, Т. Мироненко, В. Лєснова) були у полі зору науковців.

Актуальність запропонованої розвідки зумовлена тим, що діалектна дієслівна лексика досліджена фрагментарно, не виявлено її системного наукового опрацювання.

Мета статті – проаналізувати особливості семантики дієслівної лексики східнополіських говірок, простежити фактори її варіювання.

В основі дослідження – зібрані за спеціальною програмою матеріали та записи зв'язного діалектного мовлення в говірках Чернігівської та Сумської областях.

Лексичні варіанти з погляду семантики містять ті семеми, які складаються із сем, що позначають певний різновид існуючої в об'єктивній дійсності ознаки [4, с. 43]. Серед них є такі, які характеризують 1) ситуацію, що передуює позначуваній дії, 2) подальшу ситуацію, 3) фізичні або інші ознаки об'єкта дії, 4) фізичні або інші ознаки суб'єкта дії, 5) тип інструмента або засобу дії, 6) спосіб дії, 7) мотив дії, 8) мету дії, 9) інтенсивність дії або градацію ознаки, 10) кванторні характеристики суб'єкта або об'єкта дії, 11) оцінки [5, с. 231; див. також: 4, с. 43; 6, с. 56]. Актуалізація відповідного актанта ситуації зумовлює варіювання семеми, при цьому «семантичне варіювання дієслів обмежене типовими значеннями, детерміновані колом реальних різновидів самої позначуваної ситуації» [7, с. 84].

Зміни в семантиці слова відбуваються «від абстрактного до конкретного» [8, с. 217], загальна семема отримує «звуження й конкретизацію під час вживання слова у мовленні» [цит. із: 9, с. 31], позначаючи більш конкретні, «спеціальні дії» [8, с. 218]. До

аналізу залучено не лише вільні семи лексеми, а й зв'язані, виражені номінативними одиницями різної структури, оскільки «варіювання може бути результатом використання різних мовних засобів на позначення подібних чи одних і тих же явищ» [10, с. 31], «семантичні зміщення характерні для фразеологічних одиниць та є регулярним способом формування варіантів» [11, с. 84]. Ці семи встановлені завдяки розгляду дієслова в межах відповідної лексико-семантичної групи [див.: 12; 13; 14], що дало змогу окреслити у загальних рисах напрями семантичних змін, які лише в говірках як комунікативних системах конкретизуються [15, с. 153].

На прикладі *гомоніти* / *балакати*¹ спробуємо простежити фактори семантичного варіювання. Ці дієслова позначають значну кількість різновидів відповідної ситуації, тому їхня семантика є складною, оскільки виявлено різноаспектну деталізацію відповідної узагальненої семми.

Найбільш поширеним значенням є 'висловлювати думки, почуття; говорити': *ба'лакат*² (Авд, Бл, Блс, Вв, Вл, Вр, Врт, Гд, Гж, Гл, Дд, Дм, Др, Жк, Ів, Івн, Кв, Кл, Кпт, Крп, Кч, Лс, Лт, Мк, Мт, Од, Ос, Пр, Пч, Св, СД, Спс, Ств, Сх, Тл, Тв, Ус, Уш, Чн, Шп, Яд, Яц), *гама'н'іт* (Авд, Бл, Гр, Дг, Дм, Др, Зр, Жд, Жк, Зм, Зр, Кв, Крп, Кс, Ос, СГ, СД, Сд, Смч, Сх, Уш, Фс, ЧР), *гама'н'іет* (Дг, Уш, Фс), *гама'н'ет* (Вв, Кл, Кр, Мл, СГ, Смл, Смч, СР, Уб, Чн), *гomo'н'іт* (Врт, Др, Дрг, Пк, Пч, Сп, Яд).

Виявлено, що загальна семема має конкретизацію в трьох аспектах: акустично-фізіологічному, змістовому та комунікативному.

Актуалізація відповідного актанта ситуації провокує зміну репрезентантів. Семантичними конкретизаторами в акустично-фізіологічному аспекті є:

1. 'суб'єкт мовлення':

1) 'мова німої людини (жестами)': *га'мон'е* (Вв), *ба'лакає* (Лс), *ба'лакає йак 'н'імчик* (Авд), *ба'лакає йак 'н'емец пере'д'ітиї* (Бл);

[Інф.]: – *па'казуйт' на ру'ках [...] дак дач'ка у'же з 'маткайу а'на ба'лакала хара'ше а'на пан'і'має ру'кам'і там і / так і к'і'ває йої і на гала'ву к'і'ває / а так н'ех'то з 'йім'і н'е ба'лакає [...] а дач'ка а'на у'же бу'ла та'кайа 'матка а'на у'же прилаў'чилас'а і ба'лакала //* (Лс);

2) 'мовлення дитини':

а) 'мовлення немовляти': *са'мо са'б'і га'монит* (Фс), *на сва'йом йази'к'е ба'лакає* (Лс), *га'монит' па-с'войему* (Чн);

б) 'незрозуміле мовлення маленької дитини': *ба'лакає па-'д'ецк'і* (Ос), *ба'лакає по-с'войему* (Дрг, Спс), *ба'лакає 'наче 'н'емец* (Вл);

в) 'зрозуміле мовлення дитини 2–3 років': *'ч'іста ба'лакат* (Лс), *'чистен'ка га'монит* (Авд), *'лоўко ба'лакат* (Гж);

[Інф.]: – *'ч'іста ба'лакала ў тр'і 'года [...] с'лава 'Богу прар'валас'а і нача'ла 'ч'іста ба'лакат' н'е йакага шеп'е'л'аста ўс'і 'букви вига'вар'ує ўс'о //* (Лс);

2. 'темп мовлення':

1) 'говорити повільно': *'медл'ен:о ба'лакат* (Вр, Дм, Лт, Спс, Яц), *'медл'ен:о га'монит* (Фс), *не спе'ша / па-ма'лен'ку га'ворит* (Авд), *па-'малу га'монит* (Зм), *по-'малу ба'лакат* (Мт, Тв), *по-ма'л'ій го'монит* (Сп), *по'вол'і ба'лакат* (Івн, Св), *га'монит' зава'лодисто* (См), *га'монит' 'йел'е* (Фс), *про'т'ажно го'монит* (Пк), *ба'лакає йак сме'тану ве'зе* (Вл), *га'мон'іт' 'наче ва'ла на 'гору 'т'агне* (Зр), *га'монит' і спит* (Фс), *ў роз'т'ажку 'т'іпа так ба'лакає* (Спс);

2) 'говорити швидко': *'бистро ба'лакат* (Вр, Дм, Жд, Кпт, Спс, Яц), *ш'видко ба'лакат* (Гд, Івн), *'бистро гама'н'іт* (Уш, Фс), *'бистро го'монит* (Сп), *га'мон'іт' 'б'істро* (СР), *ба'лакат' бист'рен:о* (СД), *з'дорава гама'н'іт* (Авд, Бл), *ба'лакат'*

¹ Лексеми розглядаємо семантично еквівалентними, оскільки у говірках уживаються як міжговіркові відповідники на позначення семми 'висловлювати думки, почуття; говорити'.

² Ілюстративний матеріал узятो з текстів-оповідей носіїв говірок і подано у тих граматичних формах, як вони зафіксовані.

'р'асно (Івн), га'мон'е йак га'рохам у (аб) с''т'ену (Уб), ба'лакайе йак о'то 'дурен' па ка'робк'і (Яц), га'монит' йак хвас'том 'меле (Кс), ба'лакайе йак хвас'том 'меле (Авд), га'моне йак треш'чотка (Дг, Чн);

3. 'гучність мовлення':

1) 'говорити тихо': ти'хен'ко ба'лакайе (Од, Спс), 'шопотом ба'лакайе (Спс), 'тиха гама'н'ет' (СГ), 'тишком ба'лакайе (Од), ба'лакайе йак 'мертва (Ос);

2) 'говорити голосно': г'ромка гама'н'ет' (Вв), 'голосно ба'лакат' (Спс), 'голосно гомо'н'у (Сп). На позначення підвищеного ступеня вияву голосного мовлення зафіксовано гама'н'ат' так 'голосно аж лу'на па ва'д'і їде (Уш). Значення 'говорити голосно' зазнає подальшої конкретизації – 'одночасне голосне мовлення групи людей': йак ци'гани ба'лакат' (Спс), 'наче йеу'рейі ба'лакайут' (Спс):

[Інф.]: – дак соб'ралис'а су'с'ідки попр'иходили / ну сест'ра жи'ла ў 'комнат'і / 'комнатка 'вид'ілена та'ка / от'д'ел'но ўход // йа шче при'їхала/ дак с'пала / ко'ли 'чуйу гал'д'ож / д'ейст'в'іт'ел'но гал'д'ож йа'к'іс' // 'наче йеу'рейі ба'лакайут' // (Спс);

4. 'тональність мовлення':

1) 'говорити грубим голосом': г'рубо ба'лакайе (Мт, Од, Пр, Пч, Спс):

а) '~ (про жінку)': мужи'ком ба'лакайе (Спс), г'руба гама'н'ела (Вв), 'наче муж'чина ба'лакайе (Гж, Лт, Мк), ба'лакайе муз''ким 'голосом (Спс), 'басом ба'лакат' (Спс), 'басом го'монит' (Пк), ба'лакайе йак му'жик (Мт, Пр), га'мон'е йак му'жик (Кр), ба'лакайе йак 'д'ад'ко (Пр):

[Інф.]: – г'рубий 'голос у муж'чин / дак це / во'но по'н'атне / шо вин 'може ба'лакат' г'рубо так / 'басом // а 'женич'іна так не / наче / шоб хто / х'і'ба хто 'курит' / дак 'може ба'лакайе //

[Екс.]: – А ад природи?

[Інф.]: – ну ат при'роди / шоб мог'ла так 'басом ба'лакала 'баба йа'кас' / так о'то [...] мужи'ком ба'лакайут' / та'ким муз''ким 'голосом // (Спс);

б) '~ (про чоловіка)': 'наче у тру'бу ба'лакайе (Пч);

2) 'говорити тонким голосом (про чоловіка)': ба'лакайе 'наче 'женич'іна (Пч);

5. 'мовлення з вадами':

1) 'мати нечітку чи спотворену вимову звуків': не ба'лакайе (Крп), па'гано ба'лакат' (Крп, Пч);

6. 'говорити нерідною мовою':

1) '~ (німецькою, циганською, молдавською, угорською): по-с'войему ба'лакат' (Од, Тл), ба'лакат' не па-'нашаму (Гд), га'монит' не па-'нашаму (Сд, См);

2) '~ (англійською)': ба'лакат' (Спс):

[Екс.]: – Як цигани гаворять?

[Інф.]: – гал'д'ат' шос' //

[Екс.]: – А англійскай?

[Інф.]: – ну анг'л'їскай йа б не ска'зала / во'ни бил'ш-мени та'к'і / кул'турна'вати / 'йакас' // во'ни 'імен:о шо / ба'лакайут' //

[Екс.]: – А малдавани, вани галдять?

[Інф.]: – ну во'ни / це молда'вани ци'гани це / во'ни з одно'го 'табора ка'заў о'дин // (Спс).

Семантичними конкретизаторами в змістовому аспекті є:

1. 'суб'єкт мовлення':

1) 'мовлення п'яної людини': га'монит' шо-па'пало (Бл, СГ), 'густо ба'лакайе (Од), ба'лакайе 'наче 'н'імец' (Пч), ба'лакайе йак 'н'імец' (Івн), ба'лакайе йак полун'і'ме (Івн):

[Інф.]: – А шо ти ў п'яного 'поїмеш? // к'роме мат'у'ка разбе'реш бил'ш не'чого // п'їаний / теї шо п'їаний / шо дур'ний / це 'р'іднийе бра'ти // о'то дур'ний шос' ба'лакайе / па'н'атно? // у вас же йе та'к'їе дур'нийе // і п'їениц'і / йе та'ка п'риказка / п'їане да дур'не / брат і сест'ра/ це ва'но ад'но [...] йак 'зоўс'ім п'їаний / дак апри'д'ілиш / бо в'ін

аж 'падайє на'гами зле'тайец:а / а йак 'тики шче т'рохи / на йази'ку 'тико уз'найеш шо п'йаний //

[Екс.]: – А як це ви узнаете «на язичку»?

[Інф.]: – ну йак / 'густо ба'лакайє ти с'кажеш // йак йо'го апри'д'ілиш / п'йанє йє п'йанє / дур'не йє дур'не // о // 'кажє / п'йаний да дур'ний 'р'іднийє бра'ти // шо п'йаний / ва'но 'л'апайє шо-па'пало / шо дур'ний 'л'апайє шо-па'пало // (Од).

2. 'об'єкт мовлення':

1) 'говорити дурниці, беззмістовно': ба'лакайє шо зр'а (Шп), га'мон'іт' йак бала'болка (СР);

Загальну семему в комунікативному аспекті варіюють семантичні конкретизатори:

1. 'активність суб'єктів':

1) 'вести бесіду, розмовляти': ба'лакат' (Авд, Блк, Блс, Вв, Вл, Вр, Врт, Гд, Гж, Гл, Дд, Дм, Др, Жк, Ів, Івн, Кв, Кл, Кпт, Крп, Кч, Лс, Лт, Мк, Мт, Од, Ос, Пр, Пч, Св, СД, Спс, Ств, Сх, Тл, Тв, Ус, Уш, Чн, Шп, Яд, Яц), гама'н'іт' (Авд, Бл, Гр, Дг, Дм, Др, Зр, Жд, Жк, Зм, Зр, Кв, Крп, Кс, Ос, СГ, СД, Сд, Смч, Сх, Уш, Фс, ЧР), гама'н'іет' (Дг, Уш, Фс), гама'н'ет' (Вв, Кл, Кр, Мл, СГ, Смл, Смч, СР, Уб, Чн), гомо'н'іт' (Врт, Др, Дрг, Пк, Пч, Сп, Яд);

2) 'об'єкт мовлення':

а) 'розмовляти про щось несуттєве': ба'лакат' (Вр, Гж), гама'н'іли (Бл, Фс), гомо'н'іли (Гж, Пк), ба'лакайє з пус'того ў па'рожн'є (Од, Яц), гама'н'ел'і із' пус'того ў па'рожн'айє (Вв), 'пут'н'ого не'чого не ба'лакайє (Спс), ба'лакат' а'би шчо на 'голаву зии'ло / а'би ў'ремйє іш'ло (Од), шо на 'душу їде те ї га'монимо (Авд), гама'н'іли 'Х'імини 'куре 'Бен'іни 'йайца (Фс);

2. 'активність одного суб'єкта':

1) 'розповідати про що-небудь':

а) 'оцінка':

• 'негарно розповідати': г'і'ден:о га'монит' (СР);

• 'гарно розповідати': роз'борно ба'лакат' / 'лоўко ба'лакайє (Тв), ба'лакайє 'ви-иразно і несп'і'ша (СД);

б) 'спосіб дії':

• 'повторювати сказане кілька разів': ба'лакайє од'не ї те 'самє (Блк);

3. 'стан':

1) 'бути говірким': з'дорова гама'н'іт' (Бл, Дг, Дм, Др, Жк, Кс, Сд, См, ЧР), 'вел'ми ба'лакайє (СД).

Таким чином, актуалізація актантів відповідної ситуації впливає на варіювання семантики діалектних дієслів *гомоніти* / *балакати*, що уможливорює вияв семантичних трансформацій та напрямів «розгортання» семантики: семантичними конкретизаторами в акустично-фізіологічному аспекті є 'суб'єкт мовлення', 'темп мовлення', 'гучність мовлення', 'тональність мовлення', 'мовлення з вадами' та сема 'говорити нерідною мовою'; в змістовому аспекті: 'суб'єкт мовлення', 'об'єкт мовлення'; в комунікативному аспекті: 'активність суб'єктів', 'активність одного суб'єкта'. Значну роль при цьому відіграє експлікація сем через придієслівні обов'язкові та факультативні компоненти.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні семантичного варіювання діалектних дієслів не лише східнополіських говірок, а й усього українського діалектного континууму, оскільки окреслення напрямів і меж діалектного семантичного варіювання залишається актуальною проблемою сучасної діалектної лексикології.

1. Теоретична морфологія української мови: академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська; за ред. І. Вихованця. – К.: «Пульсари», 2004. – 400 с.

2. Шведова Н. Ю. Глагол как доминанта в системе русской лексики / Н. Ю. Шведова // Филологический сборник: (к 100-летию со дня рождения академика В. В. Виноградова) / Редкол.: М. В. Ляпон (отв. ред.) та ін. – М., 1995. – С. 409-414.

3. Шмелев Д. Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке / Д. Н. Шмелев. – М.: Наука, 1976. – 152 с.
4. Русанівський В. М. Структура лексичної і граматичної семантики / В. М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 1988. – 240 с.
5. Арутюнова Н. Д. К проблеме функциональных типов лексического значения / Н. Д. Арутюнова // Аспекты семантических исследований. – М.: Наука, 1980. – С. 156-249.
6. Кузнецова О. Д. О глаголах, изменяющих значение в связи с переменой субъекта действия / О. Д. Кузнецова // Современная русская лексикология. – М., 1966. – С. 56-63.
7. Кузнецова Э. В. Части речи и лексико-семантические группы слов / Э. В. Кузнецова // Вопросы языкознания. – 1975. – № 5. – С. 78-86.
8. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М.: Наука, 1973. – 280 с.
9. Селиверстова О. Н. Константность и вариативность в семантической структуре многозначных слов типа to take / О. Н. Селиверстова // Семантическое и формальное варьирование / Отв. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Наука, 1979. – С. 27-107.
10. Солнцев В. М. Вариативность как общее свойство языковой системы / В. М. Солнцев // Вопросы языкознания. – 1984. – № 2. – С. 31-42.
11. Гак В. Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / В. Г. Гак // Семантическая структура слова: психолингвистические исследования / Отв. ред. А. А. Леонтьев. – М.: Наука, 1971. – С. 78-96.
12. Холодъон О.М. Дієслівна лексика на позначення темпу мовлення як фрагмент мовної картини світу діалектоносіїв Східного Полісся / О.М. Холодъон // Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст / За ред. П.Ю. Гриценка; Ін-т укр. мови НАН України. – К.: КММ, 2014. – С. 495-500.
13. Холодъон О. Дієслівна лексика як засіб відтворення світогляду й ментальності діалектоносіїв Східного Полісся / О. Холодъон // Jahrbuch der VII. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht». Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2016 / Herausgegeben von Olena Novikova, Ulrich Schweier, Peter Hilkes. – Verlag readbox unipress Open Publishing LMU, 2017. – С. 189-197.
14. Холодъон О. М. Семантична варіативність дієслівної лексики в східнополіському діалекті: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Холодъон Олена Миколаївна; Інститут української мови НАН України. – К., 2017. – 437 с.
15. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики / П. Ю. Гриценко. – К.: Наукова думка, 1990. – 272 с.

Список скорочень назв обстежених населених пунктів

Авд – с. Авдіївка, Сосницький р-н, Чернігівська обл.; Бл – с. Блестова, Новгород-Сіверський р-н, Чернігівська обл.; Блк – с. Билка, Коропський р-н, Чернігівська обл. (до 2016 р. с. Червоне); Вв – с. Вовна, Шосткинський р-н, Сумська обл.; Вл – с. Вільне, Коропський р-н, Чернігівська обл.; Вр – с. Вороніж, Шосткинський р-н, Сумська обл.; Врт – с. Вертіївка, Ніжинський р-н, Чернігівська обл.; Гд – с. Городище, Коропський р-н, Чернігівська обл.; Гж – с. Гужівка, Ічнянський р-н, Чернігівська обл.; Гл – с. Головеньки, Борзнянський р-н, Чернігівська обл.; Гр – с. Гірьськ Щорського р-ну, Чернігівська обл.; Дг – с. Дягова, Менський р-н, Чернігівська обл.; Дд – с. Дідівці, Прилуцький р-н, Чернігівська обл.; Дм – с. Домошин, Корюківський р-н, Чернігівська обл.; Др – с. Дрімайлівка, Куликівський р-н, Чернігівська обл.; Дрг – с. Дорогинка, Ічнянський р-н, Чернігівська обл.; Жд – с. Жадове, Семенівський р-н, Чернігівська обл.; Жк – с. Жуківка, Куликівський р-н, Чернігівська обл.; Зм – с. Змітнів, Сосницький р-н, Чернігівська обл.; Зр – с. Заріччя, Щорський р-н, Чернігівська обл.; Ів – с. Івот, Шосткинський р-н, Сумська

обл.; Івн – с. Іваниця, Ічнянський р-н, Чернігівська обл.; Кв – с. Кувечичі, Чернігівський р-н, Чернігівська обл.; Кл – с. Калинівка, Чернігівський р-н, Чернігівська обл.; Кпт – с. Кіпті, Козелецький р-н, Чернігівська обл.; Кр – с. Кренидівка, Середино-Будський р-н, Сумська обл.; Крп – с. Карпилівка, Козелецький р-н, Чернігівська обл.; Кс – с. Киселівка, Менський р-н, Чернігівська обл.; Кч – с. Кучинівка, Щорський р-н, Чернігівська обл.; Лс – с. Лісне, Середино-Будський р-н, Сумська обл.; Лт – с. Литвиновичі, Кролевецький р-н, Сумська обл.; Мк – с. Макіївка, Носівський р-н, Чернігівська обл.; Мл – х. Молчаново, Новгород-Сіверський р-н, Чернігівська обл.; Мт – с. Мути, Кролевецький р-н, Сумська обл.; Од – с. Одинці, Козелецький р-н, Чернігівська обл.; Ос – с. Осьмаки, Менський р-н, Чернігівська обл.; Пк – с. Покровське, Менський р-н, Чернігівська обл.; Пр – с. Перемога, Глухівський р-н, Сумська обл.; Пч – х. Пручаї, Прилуцький р-н, Чернігівська обл.; СГ – с. Святі Гори, Менський район, Чернігівська обл. (до 2016 р. с. Червоні Гори); СД – с. Салтикова Дівиця, Куликівський р-н, Чернігівська обл.; Сд – с. Сядрине, Корюківський р-н, Чернігівська обл.; Смл – с. Смолигівка, Ріпкинський р-н, Чернігівська обл.; Смч – с. Смичин, Городнянський р-н, Чернігівська обл.; Сп – с. Спаське, Сосницький р-н, Чернігівська обл.; Спс – с. Спаське, Кролевецький р-н, Сумська обл. (до 2016 р. с. Ленінське); СР – с. Стара Рудня, Щорський р-н, Чернігівська обл.; Ств – с. Ставицьке, Козелецький р-н, Чернігівська обл.; Сх – с. Сахугівка, Корюківський р-н, Чернігівська обл.; Тв – с. Товкачівка, Прилуцький р-н, Чернігівська обл.; Тл – с. Тулиголове, Кролевецький р-н, Сумська обл.; Уб – с. Убіжичі, Ріпкинський р-н, Чернігівська обл.; Ус – с. Усок, Ямпільський р-н, Сумська обл.; Уш – с. Ушня, Менський р-н, Чернігівська обл.; Фс – с. Феськівка, Менський р-н, Чернігівська обл.; Чн – с. Чорнотичі, Сосницький р-н, Чернігівська обл.; ЧР – с. Чорний Ріг, Семенівський р-н, Чернігівська обл.; Шп – с. Шептаки, Новгород-Сіверський р-н, Чернігівська обл.; Яд – с. Ядути, Борзнянський р-н, Чернігівська обл.; Яц – с. Яцине, Путивльський р-н, Сумська обл.

Kholodon O. Factors of verb semantic variation of the Eastern Polissian dialects

Introduction. The verb has a dominant role in the language and a special place in the dialectal speaker's picture of the world, its linguistic meaning is a complex phenomenon and is «a concentrated expression of the whole situation» (D.N. Shmelev). In the Ukrainian dialectology verb lexicon is researched fragmentarily, its systematic scientific studying is not revealed, that's why the studying of dialectal verb semantics is actual.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the peculiarities of the semantics of the Eastern Polissian dialectal verbs, to trace the factors of its variation.

The sources of the study are the recorded by special program dialectal materials and recordings of coherent dialectal speech in the dialects of the Chernihiv and Sumy oblasts.

Results. The article analyzes the factors of semantic variation of the Eastern Polissian dialectal verbs гомоніти / балакати, which the author considers semantically equivalent, since in dialects they are used as interdialectal corresponding nominative unites to denote the sememe «to express thoughts and feelings; to say». It is found out that these verbs represent a significant number of corresponding situation varieties that's why their semantics is complicated, since they in various ways detail the corresponding general sememe. The material shows that the general sememe has a concretization in three aspects: acoustic-physiological, semantic and communicative. It is established that changes in the verb semantics occur from the abstract to the concrete, the general sememe receives narrowing and concretization in the word using in speech.

Since the verb meaning is complex, the actualization of the corresponding situation actants influence on the semantic variation. The change of situation actant provokes the change of its representatives. It is analyzed both free and bounded semes of lexemes expressed by nominative units of different structures that are established through the verb analysis in the corresponding lexico-semantic group. The author reveals that semantic factors in the acoustic-physiological aspect are the 'subject of speech' (semes 'a dumb person's speech (by gestures)', 'child's speech'), 'pace of speech' (semes 'to speak slowly', 'to speak quickly'), 'loudness of speech' (semes 'to speak silently', 'to speak loudly'), 'tonality of speech' (semes 'to speak in a rough voice', 'to speak in a thin voice (about a man)'), 'speech with defect' (seme 'to have an unclear or distorted pronunciation of sounds') and the seme 'to speak in a non-native language'; in the semantic aspect: 'subject of speech' (seme 'a drunk person's speech'), 'object of speech' (seme 'to speak nonsenses'); in the communicative aspect: 'activity of subjects' (seme 'to converse', the actualization of semantic factor 'object of speech'), 'activity of one subject' (seme 'to talk about something', the actualization of semantic factors 'estimation' and 'way of action'), 'state' (seme 'to be conversational').

*Conclusion. It is clarified that the actualization of the corresponding situation actants influence on the semantic variation of dialectal verbs *зомоніти* / *балакати*; this makes possible to reveal semantic transformations and directions of «deployment» of verb semantics. The explication of semes through the obligatory and optional components of verb syntagma plays a significant role.*

The prospects for further scientific researches, in particular, in the study of semantic variation of dialectal verbs both in the Eastern Polissian dialects and in the entire Ukrainian dialectal continuum are outlined, since the definition of the directions and limits of dialectal semantic variation remains an actual problem of the modern dialectal lexicology.

Key words: *verb, Eastern Polissian dialects, semantic variation, sememe, seme, factors of verb semantic variation.*